

OSIEKI NA POMORZU GDAŃSKIM

Osadnictwo współczesne kryje w sobie bogactwo materiału, które może mieć wielkie znaczenie dla badań historycznych. Należą tu kształty wsi, układy pól, dróg, nazwy wsi i pól, w których zachowały się fragmenty dawnych sposobów gospodarki, stosunków społecznych i przejawy kultury.

Nie wszystkie materiały zostały dotąd wykorzystane. Najwięcej uwagi poświęcono nazwom wsi, które znalazły bogatą interpretację w literaturze historycznej i dały podstawowy materiał do rozwoju toponomastyki. Znaczenie badań toponomastycznych dla historii osadnictwa po pierwszym okresie rozkwitu za Tadeusza Wojciechowskiego, później się zmniejszyło. Zarzucono wielkie koncepcje, teorie osadnicze oparte tylko na przesłankach toponomastycznych, do czego przyczyniły się studia krytyczne Bujaka. Jednak nie da się dziś zaprzeczyć, że przesłanki toponomastyczne są jednym z elementów, który winien być uwzględniony i nie może być pominięty w odtwarzaniu historii osadnictwa dla okresów wcześniejszych, odznaczających się brakiem źródeł pisanych. Zwłaszcza badania historii rozwoju osadnictwa mniejszego obszaru, w których dąży się do odtworzenia związków funkcjonalnych osad, oparte na badaniach kompleksowych, archeologicznych, historycznych, geograficznych nie mogą pominąć nazewnictwa, które w kontekście z innymi czynnikami może stanowić ważny argument dla odtworzenia procesu osadniczego. Przykład takiego użytkowania nazewnictwa spotykamy w kilku nowszych pracach.

Do nazw, które mogą mieć specjalne znaczenie, należą te, w których charakter funkcjonalny osady w pewnym stopniu się odbija, jak np. nazwy narokowe, służebne czy związane ze służbą wojskową. Do takich nazw należą również nazwy związane z trzebieeniem lasów, które z brzmienia każą się domyślać o procesie wylesiania, jaki w tym miejscu nastąpił, i mogą służyć do rekonstrukcji dawniejszego zasięgu lasów. Nazwy takie wykorzystał Ślaski¹ w swej pracy nad zmianą szaty leśnej na Pomorzu.

Na znaczenie nazw dla odtwarzania granic plemiennych zwrócił uwagę Wojciechowski² w pracach nad terytorium plemiennym Polan. W pracy o południowej granicy Wielkopolski plemienną daje odtworzenie granicy, a raczej południowej puszczy, przesieki, która powstrzymywała ekspansję plemienną w oparciu o sieć grodów. Nazwy Osiek, Osieczna, Przysieka, Siekowo na południu Wielkopolski do dziś dnia się zachowały i na ich podstawie Wojcie-

¹ K. Ślaski, Zasięg lasów Pomorza w ostatnim tysiącleciu. Przegląd Zachodni, nr 5/6, Poznań 1951, s. 207—263.

² Z. Wojciechowski, Północna granica plemienna Wielkopolski i dalsze uwagi nad kształtowaniem się państwa Polan. Przegląd Zachodni, nr 7/8, Poznań 1952, s. 770—787. — Z. Wojciechowski, Wielkopolska i Kujawy kolebką Państwa. Przegląd Zachodni, nr 9/10, Poznań 1953.

chowski rekonstruuje zasięg przypuszczalnej pierwotnej puszczy i granicę plemienną Polan.

Rola nazwy „Osiek“ dla historii skłoniła mnie do szczegółowszego przebadania występowania tych wsi na Pomorzu Gdańskim, prześledzenia kształtów tych wsi na mapach katastralnych, ich położenia geograficznego, topograficznego i zastanowienia się nad rolą, jaką osady te mogły odgrywać.

Warto się zastanowić najpierw, co oznacza nazwa „osiek“. Nie ulega wątpliwości, że sama nazwa „osiek“ pochodzi od słowa „osiec“, to znaczy obciąć, obrąbać, ociosać. Szeroko było to słowo stosowane w języku staropolskim, jak świadczą o tym cytaty ze Słownika języka polskiego Lindego³. Znaczenie jednak słowa „osiek“ jest ściślej sprecyzowane i mniej często spotykane. Według Słownika Geograficznego⁴ „osiek jest to warownia leśna, utworzona z nagromadzonych i pospajanych pni drzewnych, która służyła obronie granic, brodów rzecznych, dróg wiodących przez puszcę. Przy takich warowniach mieszkała ludność przeznaczona do pilnowania i naprawy warowni“. Jest to jakby inna odmiana osady o znaczeniu strategicznym, podobna do grodu.

U Karłowicza⁵ natomiast spotykamy interpretację nazwy „osiek“, która kryje nieco inny zakres pojęcia. Jest to miejsce niskie, urodzajne, które dawniej było łąką, albo też miejscowość zapadła.

Z rozbieżności tych definicji wynika, że pierwotne znaczenie osieka, jako osady obronnej, uległo w języku potocznym zapomnieniu i wraz z zanikiem tego typu osad nazwa osiek pozostała na oznaczenie miejsca, które one kiedyś zajmowały. Tym może tłumaczyć się określenie „osieka“ u Karłowicza.

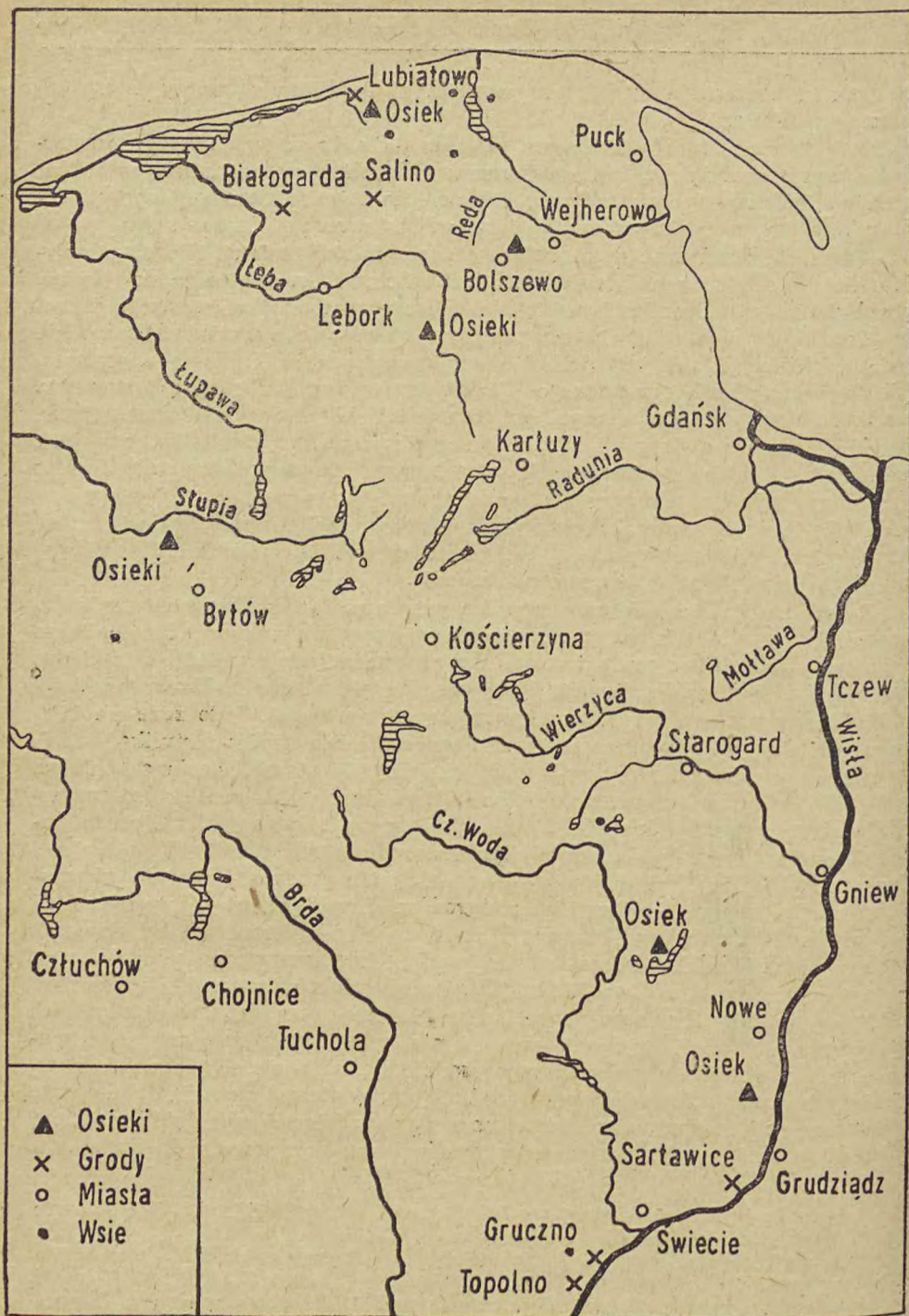
Problemem osieków na Pomorzu zajmował się Łęga⁶. Jego zdaniem „Pomorzanie używali we wczesnym średniowieczu kilku typów fortyfikacyjnych warowni, osieków, osad nawodnych i okolic“. W starszej fazie osadnictwa powstawały osady bezpośrednio tylko w sąsiedztwie warowni, które zapewniały ochronę życia i dobytku. Warownie i grody były to większe osady położone w dogodnym do obrony miejscu i mocno ufortyfikowane. W późniejszej fazie, po 900 r. rozluźnił się związek osadnictwa z grodem. Pojawiają się częściej osady w pewnej odległości od grodów. Musiały one wytworzyć swój własny system obronny. Takim systemem były, zdaniem Łęgi, na Pomorzu wsie okolnice i osieki. Osieki były to, według Łęgi, przygodne schroniska na wypadek niebezpieczeństwa. Według Łęgi więc, osieki nie wiązały się z obroną dróg, czy brodów, lecz miały raczej charakter zastępczy grodów, w okolicach zamieszkałych, gdzie grodów, warowni nie było. Osieki powinny tedy występować w pobliżu terenów starego osadnictwa, w miejscach jednak zapewniających warunki łatwej obrony przed nieprzyjacielem. Osieki miałyby przeto charakter refugiowych schronisk wznoszonych w pewnej odległości od osady. Wsie placowe, okolnice posiadały taką zabudowę, która ułatwiała im obronę

³ Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde. Wyd. drugie, t. III, Lwów 1857, s. 589—590.

⁴ Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Wyd. pod red. B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, Warszawa 1886, s. 626.

⁵ Słownik języka polskiego ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i Niedźwieckiego, t. III, Warszawa 1904, s. 844.

⁶ Ks. Wł. Łęga, *Obraz gospodarczy Pomorza Gdańskiego w XII i XIII wieku*, Instytut Zachodni, Poznań 1949, s. 225.



Ryc. 1. Mapa rozmieszczenia osad o nazwach Osieki i ich położenie w stosunku do sąsiednich grodów.

we własnym zakresie, i nie potrzebowały urządzeń obronnych w rodzaju osieków. Hipoteza Łęgi o rodzajach osad obronnych jest oparta częściowo na badaniach archeologicznych. Odnosi się to zwłaszcza do grodów, których rozmieszczenie i czas powstania zostały stwierdzone drogą badań terenowych. Natomiast co się tyczy okolic i osieków, sprawa jest inaczej udokumentowana i raczej hipotetycznie postawiona u Łęgi.

Przy przeprowadzaniu szczegółowych badań map katastralnych i topograficznych Pomorza Gdańskiego nasuwa się wątpliwość co do istnienia okolic na Pomorzu Gdańskim. Okolnice na tym terenie zostały wprowadzone do naszej literatury przez B. Zaborskiego⁷, przy przeglądowym, ogólnym studium kształtów wsi dla całej Polski, przeprowadzonym bez badań starych map i wiadomości historycznych. Zaborski znalazł 9 wsi na Pomorzu Gdańskim⁸, które określił jako okolnice na podstawie tylko ich wyglądu na mapie topograficznej 1 : 100 000. Nie można występowania okolic uznać za wystarczająco udowodnione w tej pracy, a moje badania nad kształtami wsi Pomorza Gdańskiego doprowadziły do zakwestionowania w ogóle istnienia okolic, a przynajmniej ich zachowania się w formach dzisiejszego osadnictwa⁹. Są pewnego rodzaju małe wsie placowe, które jednak nie przypominają okolic, ani kształtem, ani wielkością. Być może, że badania archeologiczne w przyszłości na ślad takich osad trafią, ale dotychczas, o ile mi wiadomo, to nie nastąpiło.

Natomiast nazwy „osiek“ występują na Pomorzu Gdańskim i z racji roli, jaką się im przypisuje w okresie wczesnofeudalnym, warto zapoznać się z ich rozprzestrzenieniem i obecnym charakterem osad, usytuowaniem ich w terenie, rozplanowaniem, aby wysnuć odpowiednie wnioski co do roli, jaką pełniły w okresie swego powstania.

Stwierdzono razem 6 osad o nazwie Osiek lub Osieki. Nazwy te rozrzucone są po całym terenie, głównie jednak na zachodzie i południu kraju. Są na terenie powiatu lęborskiego i bytowskiego, a następnie na południowym zachodzie, na terenie Borów Tucholskich, w pow. świeckim, jak o tym informuje mapka. Zapoznaliśmy się najpierw z poszczególnymi wsiami, ich położeniem geograficznym, rozplanowaniem, a następnie dopiero z ich położeniem geograficzno-historycznym i stosunkiem do innych starych osiedli.

1. Wieś Osieki w pow. lęborskim leży na zachód od Jeziora Żarnowieckiego, w pobliżu dużych lasów, które sięgają aż po brzeg morski i na mapie topograficznej 1 : 100 000 noszą nazwę Lasu Osieckiego. Wieś ta leży w pobliżu starych wsi: Choczewa, Kierzkowa, Lublewa, w północnej części ziemi saliniskiej. Wieś Osieki jest pierwszy raz wzmiankowana w r. 1284 i musiała być znaczniejszą osadą, gdyż posiadała już wówczas własny kościół¹⁰. Należała do dóbr biskupstwa włocławskiego i dopiero w 1566 r. została sprzedana Wej-

⁷ B. Zaborski, O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu. Prace Komisji Etnograficznej P. A. U. Nr 1, Kraków 1926.

⁸ B. Zaborski, l. c., s. 38.

⁹ M. Kiełczewska-Zaleska, O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego. (Praca oddana do druku w I. G. P. A. N.).

¹⁰ F. Schultz, Geschichte des Kreises Lauenburg in Pommern. Lębork 1912, s. 407.

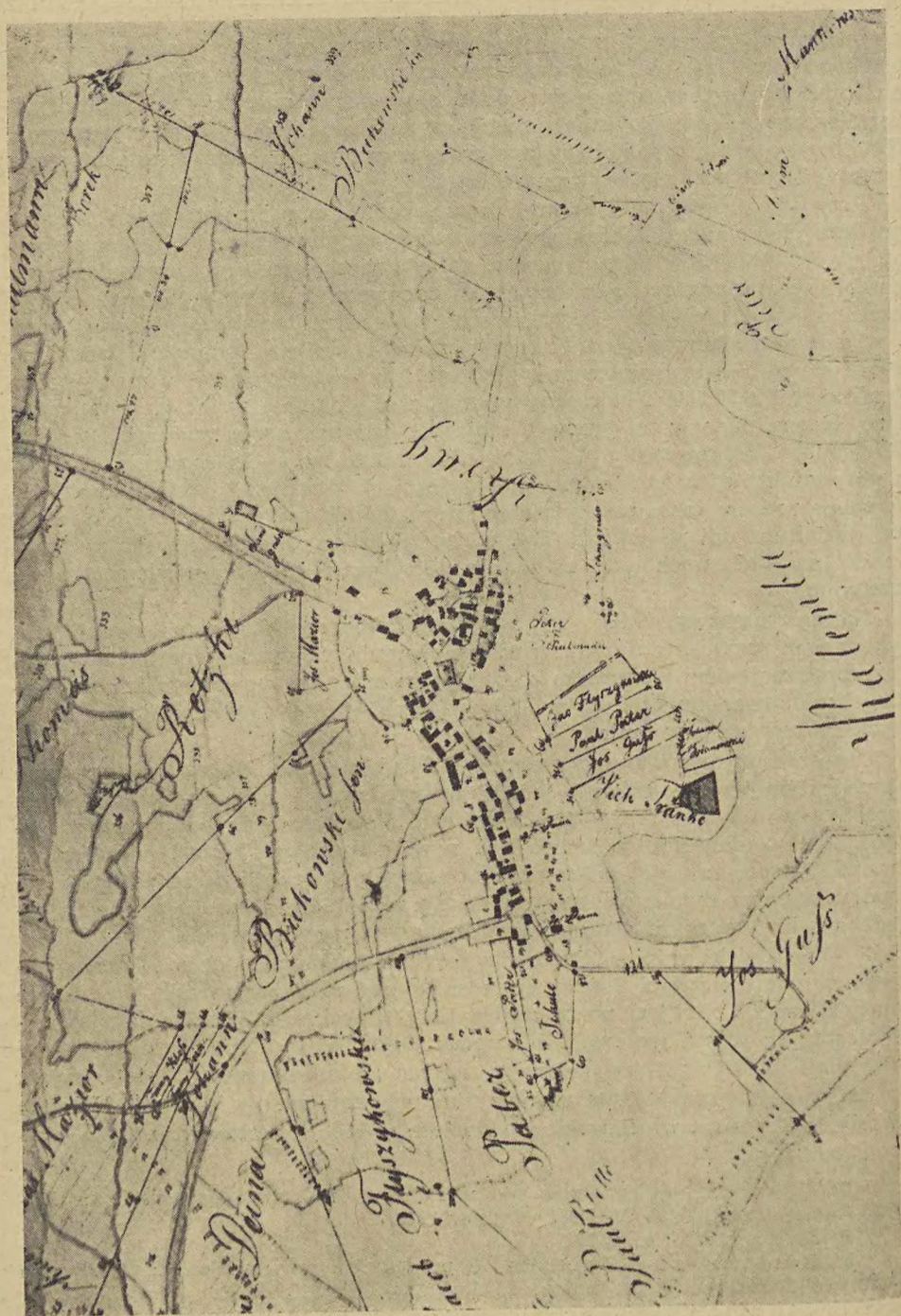


Fig. 2. Mapa separacyjna wsi Osiek, pow. starogardzki, woj. gdanskie, z r. 1832

herom¹¹, którzy na terenie powiatu lęborskiego rozpoczęli budować swe wielkofeudalne latyfundium. Wieś zmieniła później właścicieli i pozostawała w rękach prywatnych, co sprzyjało rozwojowi folwarku pańszczyźnianego. Rozbudowa folwarku zmieniła dawną wieś pod względem gospodarczo-społecznym, co pociągnęło za sobą przebudowę rozplanowania wsi. Z dużej, liczącej ponad 45 gospodarstw w 1784 r. wsi powstał w XIX w. dwór z nielicznymi zabudowaniami. Wieś położona jest na zboczu dolinki, która jednak nie mogła mieć charakteru większej przeszkody obronnej. Pewną jednak lokalną rolę zabezpieczającą mogła dolinka odegrać. Natomiast Lasy Osieckie rozciągały się dalej na południe i tworzyły właściwe obronne zaplecze Osieka. Lasy te są częścią szerokiego pasma lasów nadbrzeżnych, które ciągną się od Białej Góry po Lebę i wiążą się z piaszczystą budową tego obszaru nadbrzeżnego.

2. Druga wieś z nazwą Osiek znajduje się na południowo-wschodnim krańcu pow. lęborskiego, w sąsiedztwie wsi Kętrzyno w pow. morskim. Wieś leży nad stromym parowem, w urozmaiconym terenie doliny górnej Leby, w sąsiedztwie wielkich lasów, które do dziś po obu stronach doliny się rozciągają. Jest to wieś wzmiankowana dopiero w 1400 r.¹². Była własnością rycerską, prawdopodobnie na prawie polskim¹³. Rozwinął się tu folwark pańszczyźniany, młyn wodny. Na skutek tyłu przemian gospodarczych i własnościowych nie mógł charakter osady zachować dawnego planu, a może nawet położenia.

Aby sobie zdać sprawę z roli, jaką Osieki spełniały w okresie wczesnohistorycznym, trzeba w sieci grodów i starych ośrodków osadniczych zanalizować ich położenie. Według Łęgi, istniało na Pomorzu Gdańskim w okresie VIII—X v. kilka izolowanych grup osadniczych. Największa była grupa bałtycko-gdańska, w której można wyróżnić podgrupy: lęborską, oksywską, gdańską i tczewską. Inne grupy: świecka, człuchowsko-chojnicka i słupska leżały oddzielone pasami puszczy od siebie. W dzisiejszym pow. lęborskim, czyli tzw. grupie lęborskiej były dwa terytoria osadnicze, które koncentrowały się wokół Białogardy i Salina i leżały na wyżniejszych obszarach moreny dennej, na północ od doliny Leby. Lębork, położony nad Lebą, jest dziełem dopiero późniejszego osadnictwa krzyżackiego. Starymi ośrodkami są Salino, w którym jest gród co najmniej od X w., i Białogarda w dogodnym położeniu na stromo pociętym, wysokim zboczu pradoliny Leby, o doskonałym obronnym charakterze. Był tu zamek książąt pomorskich jeszcze w XIII w., a do dziś można odczytać doskonale położenie tego obiektu ze wspaniale zachowanych wałów i szczątków zabudowań. Otóż dla tego terytorium podgrupy lęborskiej pewną granicą zasięgu osadnictwa w początkowym okresie, na wschodzie mogła być linia grodów Lubiatowo, na wybrzeżu, Salino i położone na tej samej linii południkowej, dwa wspomniane Osieki, a zwłaszcza pierwszy Osiek pod Choczewem.

Obszar w okolicy Choczewa i Osieka jest najdalej na północ wysuniętym terenem moreny dennej, odcięty od zachodu rynną i pradoliną, w której

¹¹ F. Schultz, l. c., s. 407.

¹² F. Schultz, l. c., s. 406—407.

¹³ F. Lorentz, *Geschichte der Kaschuben*, Berlin 1926, s. 37.



Ryc. 3. Plan wsi Bolszewo z r. 1820 z nazwą Osiek na polach wsi.

leży Jezioro Choczewskie, a więc otoczonym od południa bagnami i wodami, a od północy Lasami Osieckimi. Stary ośrodek osadniczy związany z żyzniejszą wyspą gleb na morenie dennej miał więc naturalne granice w formach i charakterze terenu. Przez ten obszar musiała od dawna prowadzić droga z zachodu na wschód, która łączyła ze sobą nadbrzeżne tereny osadnicze. Jest to bowiem jedyne miejsce dla drogi, która omijała Jezioro Żarnowieckie od strony północnej i stwarzała połączenie dla podgrupy lęborskiej i oksywskiej. Dziś biegnie tędy ważna droga Choczewo—Wierzchucin—Żarnowiec, która tworzy część pierwszej, równoległej do wybrzeża drogi głównej.

Nie twierdzą, że dawna droga musiała tak samo przebiegać, ale sądzą, że musiała przecinać obszar Choczewo - Osiek. Zwłaszcza, jeżeli się jeszcze weźmie pod uwagę fakt, że tereny między Jeziorem Żarnowieckim a Jeziorem Choczewskim, na których leżą wsie Gniewino, Bychowo, Perlino, były później zasiedlone. Wzmianki źródłowe o tych wsiach pochodzą z XV w. Leżą one na terenie morenowo-czołowym, piaszczystym, bardziej urozmaiconym, który tworzył mniej atrakcyjne obszary osadnicze i był prawdopodobnie dłużej porośnięty lasem.

Podobną rolę osady obronnej wśród lasów odgrywał Osiek, położony na południu powiatu lęborskiego na pograniczu terytoriów osadniczych nadbrzeżnych i tych, które się formowały w krainie pojezierza, nad wielkimi jeziorami kaszubskimi. Położenie jego na granicy dzisiejszych powiatów, w czym przejawia się pewne graniczne położenie dawnych terytoriów osadniczych, ma analogie w innych osiekach.

3. W pow. bytowskim jest osada Osieki, położona w północnej części powiatu, na granicy lasów, które oddzielały pow. bytowski od miastkowskiego, w pobliżu starych wsi: Borzytuchom, Krosnowo nad Słupią, Niedarzyno. Chociaż wsie te pojawiają się późno w źródłach pisanych, gdyż dopiero w połowie XIV w. w związku z akcją nadawania ziemi i praw przez Krzyżaków są po raz pierwszy wzmiankowane¹⁴, to jednak tworzą one stare ośrodki osadnicze. Świadczą o tym nie tylko nazwy, jak Tuchom, Tuchomie, ale i zabytki archeologiczne, charakter obronny osady Borzytuchom. Nie można zgodzić się z Bronischem¹⁵, który takie wsie, jak Borzytuchom, zalicza do wsi powstałych na surowym korzeniu. Przeczą właśnie temu również takie osady, jak Osieki, których nazwa dowodzi, że pochodzą z okresu wcześniejszego. Zespół starych osad w pow. bytowskim leżał na urodzajniejszej wyspie moreny dennej, która od północy odgraniczona była piaskami, do dziś dnia częściowo zalesionymi. Wśród tych lasów leży osada Osieki. Była to osada znaczna, gdyż w r. 1355 otrzymała prawo chełmińskie i miała 40 łanów czynszowych. Z tym procesem wiąże się też prawdopodobnie regularna postać wsi, zachowana na mapie katastralnej. Jest to ulicówka o regularnie rozmieszczonych zagrodach. W 1566 r. rozwinął się tu folwark, który w 1780 r. liczył 1246 mórg odebranych chłopom. Odbiło się to na planie wsi i podziale gruntów, które nie zachowały pierwotnego kształtu. Poza nazwą i położeniem

¹⁴ R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg u. Bütow*. Königsberg 1858, t. II, s. 194.

¹⁵ G. Bronisch, W. Ohle, H. Teichmüller, *Kreis Bütow. Die Kunst und Kulturdenkmäler der Provinz Pommern*. Stettin 1938.

geograficznym nie ma więc tu reliktyw, które by były interesujące dla od-
tworzenia charakterystyki pierwotnego Osieka.

4. Najciekawszym ze wszystkich jest Osiek, położony w pow. nowskim, późniejszym starogardzkim, nad jeziorem Kalęba. Do dziś osada ta leży w obrębie wielkiego kompleksu leśnego, w zachodniej części Borów Tucholskich, które podchodzą aż do Wisły pod Nowem. Nazwa Osiek świadczy o starym pochodzeniu osady, choć pierwsza wzmianka źródłowa jest późniejsza i pochodzi z 1438 r. W 1438 r. był tu gród krzyżacki. Gród ten jednak nie mógł powstać na surowym korzeniu, gdyż Krzyżacy nadaliby mu nazwę niemiecką, jak to robili w innych miejscach. Należy przypuścić, że przerobili oni dla swych celów istniejącą już poprzednio osadę obronną Osiek. W XVI wieku Osiek był siedzibą starostwa osieckiego, na terenie powiatu nowskiego. Musiał przeto Osiek odgrywać poważną rolę. Był tu folwark, 17 ogrodników, 5 rybaków, 3 rzemieślników, 2 karczmy¹⁶. Nie była to więc osada rolnicza, ale położona wśród lasów większa osada o ważnej funkcji administracyjnej. Rzecz charakterystyczna, że dobra należące do starostwa osieckiego leżały poza pasem lasów, w znacznym oddaleniu od Osieka. Siedzibą starostwa osieckiego było później Borzechowo.

Położenie i rozplanowanie osady jest dobrze odtworzone na mapie katastralnej z r. 1832. Na wysuniętym w jezioro półwyspie znajdował się gród krzyżacki, późniejsza siedziba starosty. Miejsce to oznaczone jest na mapie katastralnej znakiem i napisem *Schloss Ruine*. Na mapie topograficznej 1 : 25 000 R. *Starostei*. Ruina grodu znajduje się w miejscu obronnym, z kilku stron chronionym przez wody jeziora i lasy. W odległości kilkudziesięciu metrów od ruiny grodu znajduje się wieś, która posiada rozplanowanie ulicowo-placowe. Część ulicowa wsi jest bardziej regularna, jednostronnie rozwinięta i sprawia wrażenie późniejszej, planowej zabudowy, związanej, być może, z zajęciem pod uprawę pól wkoło leżących. Natomiast druga część wsi, położona przy końcu ulicówki, ma postać rozdroźnego placu, o nieregularnej zabudowie, która mogła powstać w wyniku samorzutnego rozwoju. Lokalizacja kościoła w tej części świadczy o jej starym pochodzeniu. Tak więc nazwa, jak w pewnym stopniu typ rozplanowania, świadczy, że Osiek był osadą starą, o specjalnie obronnym położeniu. Mógł on być osadą refugiową dla wsi okolicznych, położonych na zewnątrz puszczy. Wielkość, jak i dogodne położenie Osieka wpłynęły tu na stworzenie stałej, ważnej bazy strategicznej grodu krzyżackiego w późniejszym okresie, który nawet w wojnie 13-letniej odegrał poważną rolę. Początek osady i jej ważna rola wiążą się jednak ze znacznie wcześniejszym okresem, z pierwszą wielką drogą południkową, która w okresie wczesnofeudalnym przecinała Pomorze. Osiek leży dokładnie na południku Starogardu i Świecia, mniej więcej o 30 km na południe od Starogardu. Wielkie lasy rozciągały się w środkowej części Pomorza aż po samą Wisłę. Nie było jeszcze w okresie wczesnofeudalnym przetrzebionych polan w okolicy Nowego, które doprowadziły do łatwiejszego powiązania ziem nadwiślańskich wzdłuż samej doliny Wisły. Droga, idąca z Bvdgoszczy przez Starogard do Gdańska, musiała przekroczyć wielką puszczy. Nad drogą tą Osiek był ważnym punktem obronnym, pilnującym bezpieczeństwa i prze-

¹⁶ Źródła dziejowe, s. 178.

ścia w puszczy. Leży on w pobliżu przesmyku między dwoma jeziorami i w miejscu, gdzie droga południkowa mogła się rozgałęziać na południową odnogę, prowadzącą przez Stare Czaple do Świecia, i na drugą, wiodącą do Tucholi. Rola tej drogi południkowej Bydgoszcz—Starogard—Gdańsk była od czasów wczesnofeudalnych bardzo wielka¹⁷ i wymagała odpowiednich ubezpieczeń. Położenie obronne Osieka i rozwój do znacznego grodu, a później siedziby starosty, może się tłumaczyć istnieniem tak ważnej drogi. To nie mogło być tylko osiedle o charakterze refugium.

5. Rolę części systemu obronnego grodów musiał spełniać Osiek położony w pow. świeckim. W zespole osadniczym świeckim, który istniał w okresie wczesnofeudalnym grody rozciągały się wzdłuż Wisły, na jej wysokim brzegu, lub na bagnistym dnie doliny i tworzyły wyraźnie na wschód zorientowaną linię obronną.

Idąc od południa wzdłuż Wisły napotykamy najpierw gród w Topolnie, Grucznie, Świeciu, później w Sartawicach i wreszcie Osiek, który leżał na dnie doliny, w pobliżu wsi Wielki Komorsk, pod Nowem i był jednym z punktów obronnych linii Wisły. Pierwsza wzmianka o osadzie Osiek w pow. świeckim pochodzi dopiero z r. 1440, ale osada, podobnie jak inne Osieki, jest znacznie starsza. W czasach panowania Zakonu Krzyżackiego był tu folwark zakonny¹⁸. W 1601 r. starosta grudziądzki osadził tu Holend-ów. Wieś ulegała zalewom i po katastrofie w 1855 r. została przeniesiona na wyższe miejsce, nad samą krawędź wysokiego stoku doliny. Z dawnej więc osady nie pozostał nie tylko ślad rozplanowania, ale nawet położenia topograficznego nie można ściśle odtworzyć.

Z omówienia tych kilku przykładów Osieków pomorskich wynika, że Osieki były rodzajem osad ufortyfikowanych, zastępujących grody, jak to określa definicja Słownika Geograficznego. Można jednak przypuszczać, że oprócz tych kilku znaczniejszych osieków, które do dziś zachowały się w nazwach osad, przetrwały przy nich lub na ich miejscu były osieki, których ślad zaginął. Można z całą pewnością twierdzić, że Osieki na Pomorzu były częstsze i nie wszystkie w postaci nazw osad do dziś się zachowały. Do akiego wniosku skłania mnie m. in. znalezienie na mapie katastralnej wsi Bolszewo nazwy Osiek.

Bolszewo, wieś położona na zachód od Wejherowa, nad rzeczką Bolszewką, w pradolinie Redy, posiada na swoim terytorium rozległe obszary łąk wilgotnych i bagnistych. Na mapie katastralnej z r. 1820 jest nazwa Osiek (patrz fotografia) umieszczona na łące, nad rzeką. Wieś Bolszewo, darowana w 1209 roku klasztorowi w Żukowie była siedzibą szlachty kaszubskiej. Nie ma wzmianki, aby przeszła na prawo niemieckie. Plan wsi powstał w drodze spontanicznego rozwoju. Nieregularna zabudowa wsi powiązana jest z poprzecznie do doliny prowadzącą drogą i częściowo stokami doliny. Nad rzeczką Bolszewką nazwa Osiek świadczy o dawnym urządzeniu obronnym, dogodnie położonym.

¹⁷ St. Weymann, Cła i drogi handlowe w Polsce piastowskiej, Poznań 1938.

St. Weymann, Ze studiów nad zagadnieniem dróg w Wielkopolsce od X do XVIII wieku. Przegląd Zachodni i Studia Poznańskie, nr 6/8, 1953.

¹⁸ B. Wegner, Ein Pommersches Herzogtum und eine Deutsche Ordenskomturei, Poznań 1872.

Jest to miejsce bagniste, dziś bez żadnej osady, rozciąga się tu pagórek o łagodnych zboczach, dochodzący do kilku metrów wysokości, jak to można odczytać z mapy topograficznej. Był więc w tym miejscu Osiek, obronna, wśród bagien położoną osadą refugiową dla okolicznych wsi Bolszewa, a może i innych.

Nazwy Osiek spotyka się i w innych częściach Polski, i służą nie tylko do oznaczenia osad, ale także pól czy wzgórz, jak o tym świadczy pokaźny, bo 41 pozycji liczący spis Osieków w Słowniku Geograficznym. Jest to z pewnością tylko część nazw Osieków, zebrana przy okazji opisu osadnictwa zbieranego dla Słownika. Specjalnych badań, o ile mi wiadomo, w tym kierunku nie prowadzono.

Dalsze poszukiwania nazwy Osiek na starych mapach i opisach mogłyby z pewnością dostarczyć nowego materiału z tego zakresu i rzucić światło na rolę i znaczenie tego typu osad w okresie wczesnofeudalnym oraz przyczynić się do odtworzenia sieci osadniczej tego okresu. Warto więc poświęcić Osiekom więcej uwagi i w innych częściach Polski.